

Розвиток інфраструктури та логістики зернового ринку України

Постановка проблеми. У зв'язку з плануванням у найближчі роки збільшення валового збору сільськогосподарських культур в Україні та обсягів їх експорту необхідно приділити особливу увагу розвитку вітчизняної зернової інфраструктури й логістики. Поліпшення стану і розбудови потребують мережа зернових елеваторів та система зернової логістики країни.

Аналіз основних досліджень і публікацій. За інформацією аналітиків Institution of Mechanical Engineers (IME), щорічно в світі недоодржується 50% прибутку від виробленого обсягу сільськогосподарської продукції через незадовільний стан логістики й інфраструктури агровиробництва. При цьому найбільше це простежується в країнах, що розвиваються. Так, Пакистан щорічно втрачає близько 16% (що становить 3,2 млн т) від усієї виробленої в країні пшениці, причиною таких високих втрат є слаборозвинена інфраструктура зерносховищ. В Індії ситуація з останніми і логістикою виглядає ще сумніше – країна щорічно втрачає до 21 млн т пшениці, що еквівалентно середньому показнику виробництва зернових культур в Австралії за рік. В Україні також спостерігається подібна ситуація: 25-30% від усього виробленого в країні зерна так і не потрапляє на переробку [1]. Щоб розв'язати дану проблему, необхідні інвестиції в аграрний сектор, що дасть можливість удосконалити потужності для зберігання зерна. Тому нагальною проблемою

стає розробка пропозицій щодо управління матеріально-інформаційними потоками й логістичними процесами. Різними аспектами функціонування логістики присвячені праці українських дослідників Т.В. Косаревої [3], І. Міщук [4], Л.В. Фролової [7] та інших. Разом із тим залишається низка питань, які потребують вивчення цього процесу з погляду сучасних тенденцій і форм його розвитку.

Мета статті – визначення сучасного стану інфраструктури й логістики зернового ринку України, обґрунтування пріоритетності розвитку окремих елементів системи зберігання, перевезення та навантаження, зумовлених рівнем їх рентабельності й важливості для виробництва, переробки та експорту зерна.

Виклад основних результатів дослідження. Невисокий рівень розвитку виробничої інфраструктури зернового ринку України, а саме – низька якість наявних потужностей для зберігання зерна в країні, високі тарифи на послуги елеваторів і хлібоприймальних пунктів за відсутності сучасних зерносховищ у більшості сільськогосподарських товаровиробників, змушують їх продавати зерно за відносно низькими цінами. Ускладнюють становище висока собівартість залізничних перевезень зернових, дефіцит вагонів-хоперів, нерозвиненість інфраструктури портів для швидкого експорту надлишків зерна у високоврожайні роки.

Так, у 2011 році, коли виробництво зерна становило 58 млн тонн (у бункерній масі), перевищивши високий урожай України у 2008-му – 53,29 млн т зернових [2], та у 2013 році, коли досягнуто найвищий валовий збір зернових і зернобобових культур – 63,1 млн т,

* Науковий керівник – М.Й. Малік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© Т.Г. Дзюбенко, 2014

який згідно з даними Держслужби статистики став рекордним за останні 15 років, країна зіткнулася з проблемою зберігання і транспортування «зайвого» зерна, лишок якого утворився внаслідок скорочення його внутрішнього споживання й труднощів зі збутом на експорт. Проте зазначимо, що загальна ємність потужностей по зберіганню зерна в Україні оцінюється в 45 млн т, а обсяг сертифікованих елеваторних потужностей – 30 млн т (лютий 2014 року) [6], але в цілому матеріально-технічна база зберігання зерна знаходиться в незадовільному стані.

Так, знос основних засобів та устаткування на багатьох елеваторах, хлібоприймальних підприємствах і реалізаційних базах хлібопродуктів досягає 70%. Вартість зберігання й доопрацювання зерна на старих елеваторах, їх енерго- і капіталомісткість на 30-40% вище, ніж у сучасних зерносховищах [6]. Така ситуація призвела до того, що значна частина виробників зерна перестала користуватися послугами елеваторів, що, в свою чергу, спричинило скорочення надходження зерна на елеватори й подальше зростання тарифів на їхні послуги (табл. 1, 2).

1. Україна: ціни на основні послуги елеваторів у 2010-2011 рр., грн/т

Регіон	2010			2011		
	Очищення	Сушіння	Зберігання	Очищення	Сушіння	Зберігання
Південь	11,19	4,81	5,81	12,78	4,6	4,95
Схід	6,95	2,26	7,95	6,06	3,66	7,29
Захід	13,56	2,39	6,55	5,6	3,22	4,96
Північ	7,53	4,43	8,18	8,76	5,05	7,75

2. Україна: ціни на основні послуги елеваторів у 2012-2013 рр., грн/т

Регіон	2012			2013		
	Очищення	Сушіння	Зберігання	Очищення	Сушіння	Зберігання
Південь	9,18	15,17	16,74	10,4	17,8	14,8
Схід	3,68	14,85	18,74	9,8	15,7	12,6
Захід	7,56	16,15	19,62	10,1	16,2	20,5
Північ	5,99	19,04	14,35	9,6	14,7	18,6

Джерело: Інформаційна компанія "ПроАгро" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proagro.com.ua/member/config/>.

Оплата послуг зберігання та доробки зерна може виконуватися в грошовій і натуральній формах. При грошових розрахунках застосовують договірні ціни, при натуральних – встановлюють коефіцієнти в процентному виразі до маси прийнятого на зберігання зерна. Як правило, розроблені й комплексні стратегії ціноутворення, що включають елементи маркетингового коригування ціни, використовують в елеваторних комплексах, що входять у вертикально і горизонтально інтегровані структури.

Ціни на послуги зі зберігання зерна встановлюють на підставі калькуляцій, які розраховують за фактичною собівартістю витрат минулого року. Крім того, враховують інфляційну складову поточного року, зростання цін на енергоносії, послуги сторонніх організацій, матеріали, витрати на технічне переозброєння в поточному році, заробітну плату і т.д. При встановленні тарифу враховують також ціни на аналогічні послуги конкуруючих елеваторних комплексів. Тарифи на послуги зі зберігання зерна затверджують

керівник підприємства та їх доводять до відома споживачів.

Оскільки витрати на зберігання зерна на більшості діючих елеваторів економічно невигідні для сільськогосподарських товаровиробників, то багато хто з них воліють зберігати зерно на своїх непристосованих зерноскладах, піддаючи його високим ризикам втрати кількості та якості. Ситуація зі зберіганням зерна ускладнюється, оскільки значна частина зерновиробничих підприємств не має необхідної техніки для післязбиральної доробки та сушіння зерна перед закладенням на зберігання.

Тільки у відносно великих й ефективно працюючих багатогалузевих зерновиробничих підприємствах, котрі мають великий капітал, є окремі прогресивні нововведення, які відповідають технічним і технологічним параметрам, організаційної необхідності та економічної виправданості, реально впливаючи на підвищення ефективності й конкурентоспроможності підприємства.

Через рекордні врожаї останніх сезонів (2011/12 – 2013/14) підприємства скаржаться на брак потужностей для зберігання зібраного обсягу зернових. Особливо напружена ситуація склалася на елеваторах, розташованих на перетині транспортних потоків: у портах і на великих залізничних вузлах. На думку експертів аграрного ринку, з урахуванням збільшення обсягів збору врожаю в Україні, важливо нарощувати елеваторні потужності. Так, за різними оцінками в Україні щорічно ведеться будівництво нових потужностей [6].

Згідно з Держреєстром, найбільші потужності зі зберігання зерна та продуктів його переробки розташовані в Одеській і Полтавській областях [6].

Десять областей України з найбільшими потужностями по зберіганню зерна, тонн:

1. Одеська – 2 млн 693 тис.
2. Полтавська – 2 млн 635 тис.
3. Вінницька – 2 млн 252 тис.
4. Дніпропетровська – 2 млн 153 тис.
5. Харківська – 2 млн 147 тис.
6. Миколаївська – 2 млн 15 тис.
7. Київська – 1 млн 551 тис.
8. Сумська – 1 млн 515 тис.
9. Херсонська – 1 млн 474 тис.
10. Кіровоградська – 1 млн 439 тис.

Як показали результати 2011/12 МР, з необхідними темпами відвантажень, визначеними високим урожаєм зерна (56,7 млн т), дані зерносховища вже не справляються. Не останню роль у цьому відіграла структура ємностей для зберігання, яка є непрямим показником ступеня механізації сховища. Нині співвідношення між силосними і підлоговими ємностями для зберігання зерна в Україні – відповідно 46 і 54%. Підприємства, що мають переважно підлогові ємності зберігання, можуть забезпечити набагато меншу інтенсивність відвантаження, ніж ті, що оснащені вертикальними силосними ємностями. Так, середня інтенсивність завантаження зерна в залізничні вагони на елеваторах України становить близько 12 вагонів на добу, тоді як оптимальна інтенсивність – 54 вагони й більше [6]. Ще одним проблемним місцем елеваторів є застарілі приймальні пристрої, які не в змозі приймати великовантажні автомобілі-зерновози, що збільшує час обробки вантажу.

Українські склади для зберігання зерна й елеватори в більшості своїй не відповідають вимогам щодо зберігання зернових. Якщо подивитися на якісний бік зернових складів, то близько 46% із них відповідають сучасним вимогам до зберігання зерна, решта – побудовані в 50-60-х роках зернові приміщення, зерносховища. Найчастіше українські елеватори побудовані ще в радянські часи зі збірного залізобетону і мають більш розвинену технологію зберігання та доопрацювання зерна. Основна конкуренція на ринку – саме між такими підприємствами. Недоліком останніх є високе енергоспоживання й численність обслуговуючого персоналу (150-300 осіб порівняно з 35 на елеваторах нового типу).

При цьому усереднити тариф між сучасними енергозберігаючими технологіями і тими складами, які побудовані багато років тому, практично нереально. Потрібно стимулювати створення сучасних складів.

Враховуючи зазначені, а також ряд інших проблем елеваторів, сільгоспвиробники середньої та малої ланок менше користуються їхніми послугами і зберігають зерно у власних ємностях. Так, у 2010/11 МР в сховищах аграріїв зберігалось близько 59% зерна від загального обсягу на ринку. У 2011/12 МР даний показник дещо знизився, що зумовлено надходженням на ринок великої кількості кукурудзи, до обробки та зберігання якої зерносховища сільгоспвиробників непристосовані [6].

На нинішній час ключову роль в успішній реалізації запасів зерна відіграє можливість підприємства в найкоротші терміни відвантажувати його великі партії. Тому ще одним показником, що дає змогу оцінити ефективність і доцільність функціонування зерносховищ, є можливість відвантаження зерна на різні види транспорту. Серед сільгоспвиробників, що мають зерносховища, всі без винятку можуть відвантажувати зерно на автотранспорт, але перевозити ним великі експортні партії, особливо на далекій відстані (більше 200 км), недоцільно, тому в цьому сегменті конкурентоспроможнішими є підприємства, які мають можливість відвантажувати на залізничний або водний транспорт. Частка зерносховищ сільгосп-

підприємств, які відправляють партії зерна залізницею, становить близько 15%, а тих,

що мають ділянки відвантаження на водний транспорт, – усього 1% [6].

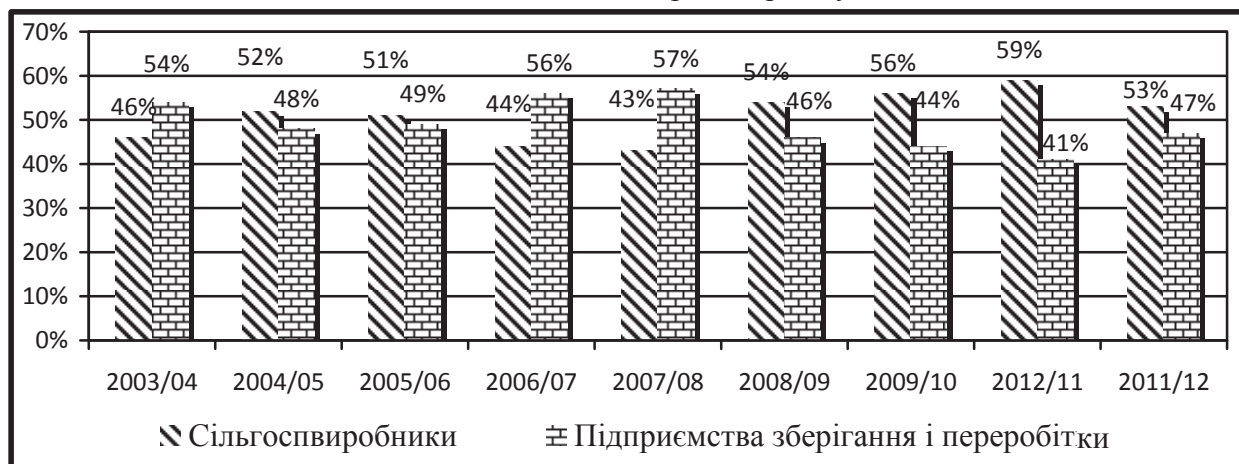

Рис. 1. Динаміка зміни співвідношення запасів зернових по підприємствах

Джерело: Світ АгроТехнологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitagro.com/sistemi-zberigannya-zerna-v-ukrayini-ta-rosiyi-zagalniy-stan-ta-perspektivi>.

Робота сертифікованих зерноскладів (далі СЗС) регулюється Законом України «Про зерно та ринок зерна» № 37-IV від 7 липня 2002 року з урахуванням поправок і доповнень відповідно до Закону «Про внесення змін до Закону «Про зерно та ринок зерна» № 925 – VI від 5 лютого 2009 року. Відповідність наданих послуг по доопрацюванню та зберіганню зерна в умовах СЗС визначається «Регламентом зернового складу», в якому прописані всі вимоги до технічного й техно-

логічного забезпечення зерносховищ, а також порядок і методологія виконання технологічних та облікових операцій із зерном [6].

Одними із найважливіших показників, що характеризують зерносховища аграріїв, є оснащеність лабораторіями якості. Згідно з даними моніторингу, близько 79% сільгоспвиробників не забезпечені лабораторіями необхідного рівня для аналізу якості зерна і, відповідно, не можуть оперативного відстежувати стан збережених зернових мас [6] (рис. 2).

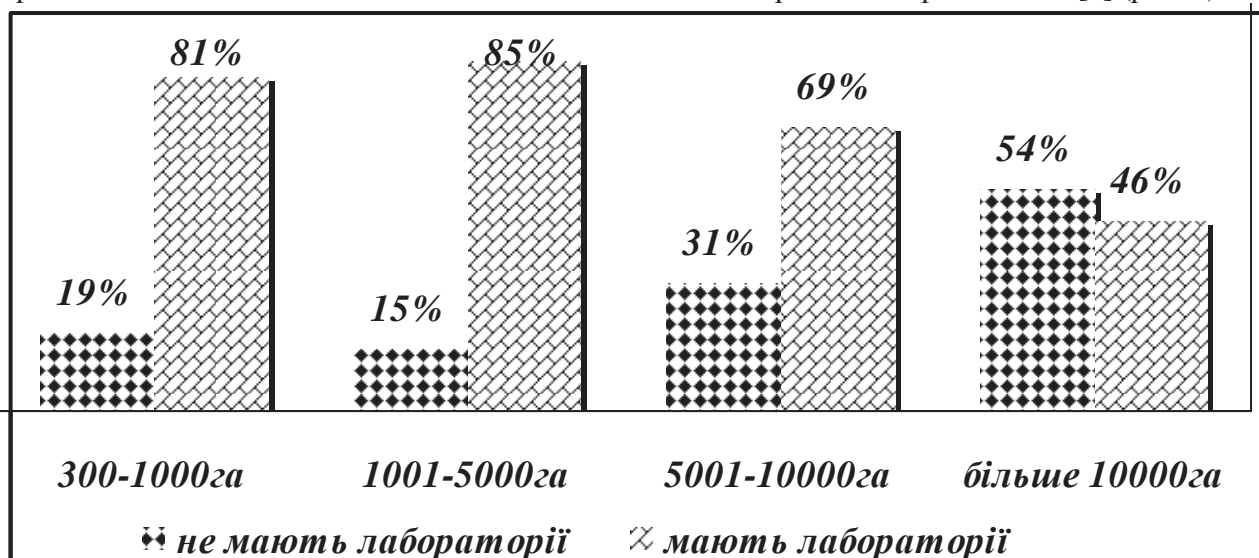

Рис. 2. Забезпеченість зерносховищ у сільгоспідприємствах України лабораторіями якості

Джерело: Світ АгроТехнологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitagro.com/sistemi-zberigannya-zerna-v-ukrayini-ta-rosiyi-zagalniy-stan-ta-perspektivi>.

Щодо перспектив розвитку, то система зберігання зерна в Україні є одним із сегментів інфраструктури, що динамічно розви-

ваються. Нині ведеться активне будівництво нових зерносховищ і проводиться глибоке переоснащення існуючих (табл. 3).

3. Інфраструктура зернової логістики в Україні

Показник	2011/12МР	2012/13МР	2013/14МР
Виробництво, млн т	53	46	63
Експорт, млн т	25	21	27
Потужність одноразового зберігання на складах, млн т:			
сертифікованих	30	31	34
несертифікованих	16	23	24
Теоретичні потужності експортних терміналів, млн т	37	43	48
Наявність хоперів, тис. шт.	12	11,5	9

Джерело: Інформаційна компанія "ПроАгро" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proagro.com.ua/member/config/>.

Згідно з прогнозами, до 2015 року загальна ємність зерносховищ України може збільшитися на 10 млн т і становити 55 млн т [6].

Висновки. У цілому система зберігання зерна України повинна мати такі ключові напрями розвитку: поліпшення зберігання в умовах дрібних і середніх сільгоспвиробників; вирішення питання високого ступеня зношеності основних технічних засобів зерносховищ; концентрація запасів зерна у сховищах сільгоспвиробників при налагодженні рівня механізації; гармонізація вітчизняних стандартів зі світовою системою якості зернової продукції та сертифікації на рівні світових вимог; чітке відпрацювання системи перевезення зерна від виробників до портів елеваторів; ефективне використання

елеваторних потужностей, що надають послуги зі зберігання зернових; нарощення пропускної здатності системи зберігання, що відповідатиме сучасним потребам ринку зерна України, зокрема в плані забезпечення експортних потоків зерна; стимулювання зведення як невеликих та середніх лінійних елеваторів, які забезпечують фермерам якісне зберігання, так і великих портів комплексів, які можуть накопичувати сотні тисяч тонн зерна; будівництво річкових барж для транспортування зерна, що дасть змогу швидко й дешево доставляти вантажі до великих експортно перевантажувальних терміналів. Розв'язання даних завдань може бути поступовим і можливо за умови залучення капіталу для розвитку та побудови потужностей для зберігання зернових.

Список використаних джерел

1. Журнал «Хранение и переработка зерна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hipzmag.com/index.php?option=com_k2&view=item&id=928:928&Itemid=2.
2. Журнал "Кореспондент" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/economics/1293812-urozhaj-zerna-v-ukraine-stal-rekordnym-za-vse-gody-nezavisimosti>.
3. Косарева Т.В. Аграрна логістика: сутність та багатоаспектність / Т.В. Косарева // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 37-44.
4. Мишук І. Логістика торговельного підприємства: зміст, напрямки, проблеми / І.Мишук // Вісн. Нац. ун-ту „Львівська політехніка”: логістика. – 2007. – № 594. – С. 461-467.
5. Нагловский С.Н. Логистика : моногр. / С.Н. Нагловский – Ростов-н/Д. : РГЭА, 1997. – 286 с.
6. «Світ Агро Технологій» [Електронний ресурс]//Режим доступу: <http://svitagro.com/sistemi-zberigannya-zerna-v-ukrayini-ta-rosiyi-zagalniy-stan-ta-perspektivi>
7. Фролова Л.В. Механізми логістичного управління торговельним підприємством : моногр. / Л.В. Фролова. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. – 322 с.
8. Інформаційно-аналітична компанія "ПроАгро" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proagro.com.ua/member/config/>.
9. Blaik P. Logistyka / P. Blaik. – Warszawa, 1999. – 244 s.
10. Broggi M. Logistik – was heist das eigentlich? / M. Broggi // Schweizerische Handelszeitung (SHZ). – 1987. – № 4. – S.
11. Coyle J. Zarzadzanie Logistyczne / J. Coyle, E. Bardi, C. Langlay. – Warszawa : PFE, 2002. – 734 s.
12. Christofer M. Logistyka i zarzadzanie lancuchem prodigy / M.Christofer. – Warszawa, 2000. – 273 s.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

*